

Den fælles disposition giver stort set en god kontinuitet imellem perioderne. Men der kan i hvert fald konstateres en undtagelse fra dette prisværdige forhold. Således har Boje for sin periode konstrueret en serie over arbejdstallet for hvert år, der kun udgør en del – omend en stor del – af det totale antal, og som næsten udelukkende gengives i indeksform. Dels savnes hos Boje selv en vurdering af i hvilken grad den ikke medtagne del af totalpopulationen eventuelt kan have skiftet i betydning under perioden. Dels umuliggøres en direkte sammenligning med den efterfølgende tid, hvor der bruges absolutte tal fra den officielle statistik, hvilket er så meget mere beklageligt, som jo netop de første årtier efter år 1900 danner en særligt interessant periode.

Kritiske bemærkninger i en boganmeldelse behøver givetvis ikke at betyde, at anmelderen generelt forholder sig kritisk til den anmeldte bog. Dette gælder i eminent grad for den aktuelle bog. Der er tale om en solid forskningspræstation, der har afkastet værdifulde og interessante resultater. Det viser bl.a. hvor meget der kan nås ved at anlægge et regionalt aspekt, der også har en generel interesse.

Carl-Axel Nilsson

JEPPE TØNSBERG: *Industrialiseringen af Lyngby. Træk af byens udvikling 1840–1916*. Lyngby-Bogen, udg. af Historisk-topografisk Selskab for Lyngby-Taarbæk Kommune, 1984. 192 sider.

I løbet af 1984 er der – først og fremmest som en følge af Statens humanistiske Forskningsråds projekt »Industrialismens bygninger og boliger« – udkommet en række monografier af forskellige danske bymiljøers industrihistorie. Her kan nævnes *Hans Chr. Johansen* m.fl.: *Fabrik og bolig, Det industrielle miljø i Odense 1840–1940* (1984), *Ole Hyldtoft*: *Københavns industrialisering* (1984) og *Jørgen Burchardt*: *Provinsindustri* (1984). Desuden er der i de sidste par år blevet publiceret meget stof om andre byers industrielle historie: Aalborg, Esbjerg, Holstebro, Helsingør, Køge, stationsbyerne m.fl. Alt sammen har det bidraget til i løbet af forbløffende kort tid at give et nyt og meget mere nuanceret billede af Danmarks industrialisering. Tidligere tiders diskussion af tidspunktet for »det industrielle gennembrud« kan nu afløses af en grundigere debat om de forskellige bymiljøer og virksomhedstypers rolle i den nationale og internationale udvikling henimod den industrielle kapitalisme.

»Industrialiseringen af Lyngby« passer fortrinligt ind i den nye industrielle Danmarkshistorie. Ikke alene er det et grundigt og sobert stykke lokalhistorie, men forfatteren formår også at fastholde perspektivet til de større sammenhænge. I den første del af bogen beskrives Lyngby som by, både fysisk med billeder og kort, og demografisk, med brug af folketællinger og statistik. Vi ser billedet af et bondesamfund, der langsomt gennem 16- og 1700-årene får tilføjet elementer af såvel merkantilistisk industri ved Mølleåen som københavnsk landliggerliv – et resultat af romantikkens nye sans for egnens natur. Denne dobbelthed bevarede Lyngby til vort århundrede: på den ene side bliver det en af landets vigtigere industrisamfund, på den anden side bevarede Lyngby sin status som attraktivt boligområde. Forfatteren benytter her lejligheden til at diskutere Lyngby i forhold til andre bysamfund. For 1800-årenes vedkommende konkluderer han, at

Lyngby på mange måder var en faktisk købstad med betydelig oplandsfunktion – og dette præg bevarede byen meget længe. I et senere kapitel, hvor Tønsberg analyserer byens kvarterudvikling, ser man klart, i hvor høj grad Lyngby blev struktureret som en købstad – med industrikvarter ved banen, arbejderkvarter i en bestemt retning, fattigkvarter i den ældste bebyggelse, villakvarter i de mest naturskønne områder samt borgerlig etagebebyggelse ved stationen. Med sit stærke islæt af pendlere og københavnsk indflydelse bliver billedet af Lyngby dog helt specielt. Byen kan hverken rubriceres som stationsby, forstad eller købstad. Netop derved bliver analysen af industrialiseringen af speciel interesse, fordi vi her præsenteres for et anderledes miljø.

Beskrivelsen af Lyngbys industrielle udvikling baserer forfatteren på perioder, hvorunder de i disse perioder skabte industrier gennemgås. Hovedtrækkene i Lyngbys industrialisering er: Først to perioder med lokalt baseret industri, jernstøberier, teglværk m.m., som varer ved til langt op i 1880'erne. Med start i 1880'erne sker der efter 1891 et industrielt gennembrud i Lyngby. En lang række store industrier grundlægges og udbygges stærkt. Flere af disse var på landsplan de væsentligste inden for deres branche; de to gardinfabrikker producerer således inden 1914 90% af landets gardiner. De nye industrier indrettedes også fra starten i anselige bygningskomplekser, hvoraf enkelte endnu er bevaret. Endelig var det et særtræk ved Lyngbys industrier i perioden 1890–1910, at de i høj grad var organiseret som interessent- eller aktieselskaber, samt at adskillige blev ejet og ledet fra København eller andetstedsfra. Når 1916 er valgt som slutår for undersøgelsen, skyldes det dels, at det første industrielle gennembrud da var afsluttet, dels at den årlige industrielle produktionsstatistik påbegyndes i 1916.

Det er påfaldende, i hvilken grad Lyngbys industriudvikling i disse år ligner udviklingen i to andre industrielle bymiljøer, Vejle og Esbjerg, hvis industrier også i højere grad end i andre købstæder opbyggedes inden for en kort periode af kræfter udefra. Det var et tegn på en ny arbejdsdeling, som gik over både regionale og nationale grænser. Årsagerne til, at Lyngby fik en rolle i dette »store« mønster var flere: Der var jernbane og – i modsætning til København – billige og velbeliggende grunde. Der var rigeligt med vand til virksomheder inden for tekstil, farvning, papir m.m. Og der fandtes et veletableret, alsidigt bymiljø med visse gamle industritraditioner.

Forfatteren nævner flere gange den betydning, de gamle industrier fra 1700-årene ved Mølleåen havde for et »industrielt miljø« i Lyngby. Det er dog et spørgsmål, hvor meget dette betød. Ingen af Lyngbys nye industrier var udgået fra de gamle Mølleåværker, og det er ikke påvist, om der faktisk skete en strømning af »industrivante« arbejdere fra de gamle industrier til de nye – tværtimod synes folketællingernes oplysninger om arbejderbefolkningen at tyde på, at de færreste kom fra den nærmeste egn – snarere fra København eller det øvrige land. Alt i alt var Lyngbys industrialisering nok resultatet af en kombination af nærheden til København, de billige grunde, ferskvandet, samt fornemmelsen af, at det ikke var »helt ude på landet«. Og det sidste havde nok betydning for muligheden for at tiltrække kvalificeret personale.

Forfatteren skriver selv i indledningen, at det fremlagte materiale især handler om de fysiske rammer omkring samfundsudviklingen, og at der tilbagestår en lang række forskningsopgaver: nærmere undersøgelser af arbejderforhold, fagforhold, arbejdermiljø og socialt miljø. Noget af dette har forfatteren som flittig lokalhistoriker allerede beskrevet i andre årgange af Lyngby-Årbogen

(f.eks. om arbejderbyggeforeningen »Frem« 1980). Men alligevel er »Industrialiseringen af Lyngby« også i sig selv en alsidig belysning af industrisamfundet Lyngby med et godt overblik og et bredt helhedssyn, hvori industri, mennesker, bysamfund og fysisk miljø er føjet fint sammen.

Peter Dragsbo

TH. SØRENSEN: Social-statistiske undersøgelser over byarbejderes og landarbejderes levevilkår, arbejdsulykker, børnedødelighed og økonomisk og erhvervsbetinget dødelighed i anden halvdel af det 19. århundrede. Indledt med en biografi over Th. Sørensen og en bibliografi over hans forfatterskab ved ERIK STRANGE PETERSEN. Bind I-II. Kbh., Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie, 1984. 263 og 456 s.

Gennem en menneskealder satte Th. Sørensen (1839–1914) sit præg på dansk socialpolitik principper og praksis i et omfang, der tåler sammenligning med K. K. Steinckes indsats. Som praktiserende læge i Hobro 1869–92 engagerede han sig i byens og egnens sociale og politiske udvikling. Efter sygekasselovens vedtagelse blev han 1892 udnævnt til sygekasseinspektør, et hverv han var næsten selvskreven til i kraft af sit arbejde i den lovforberedende kommission. Det blev hans opgave at udfylde lovens bestemmelser. Han gjorde dette på en måde, der vandt ham respekt langt ud over hans oprindelige, konservative miljø. Navnlig vandt han arbejderbevægelsens tillid, og han blev senere en naturlig centrumsfigur i den kommission, der forberedte loven om statsanerkendte arbejdsløsheds-kasser. Ved dens vedtagelse 1907 blev han udnævnt til arbejdsløshedsinspektør. Sammen med ledelsen af De samvirkende Fagforbund udformede han principperne for A-kassernes funktion.

Th. Sørensens forudsætninger for dette virke var et omfattende socialstatistisk arbejde i 1880'erne. Mest kendt og benyttet i vore dage er vel »Et Bidrag til Belysning af Kjøbstadsarbejdernes Vilkaar« (1880) og »Markarbejdernes Vilkaar i jyske Hedeamter« (1881). Men hans interesse udvidedes til brede nationale undersøgelser af arbejdsulykker og deres årsager, af børnedødeligheden i forskellige befolkningslag og de økonomiske forholds og beskæftigelsens indflydelse på dødeligheden. Disse pionerarbejder er nu samlet og genudgivet af Kildeskriftselskabet. De viser Th. Sørensen ikke blot som indsamler af statistiske data, men tillige som en både nøgternt ræsonnerende og engageret formidler af sine resultater.

Til denne udgave har Erik Strange Petersen udarbejdet en bibliografi over Th. Sørensens forfatterskab og skrevet en fortræffelig biografisk indledning (s. 7–52). Her gennemgås grundigt og klart Th. Sørensens virke i Hobro, udformningen af hans socialkonservative og dybt moralske holdning og hans indsats i de to nævnte inspektorater. Strange Petersen viser, hvilken snæver sammenhæng der var mellem hans grundholdninger, socialstatistiske arbejder og socialpolitiske praksis. Han blev med Marcus Rubins ord en »social demokrat med dybtgående interesser for de arbejdende klassers ve og vel« (s. 35). Med sin overbevisning om nødvendigheden af (stats)hjælp til selvhjælp kunne han mødes med socialdemokraternes krav om en statsliggørelse af den sociale forsyning. I skæringspunktet mellem disse opfattelser udformedes i virkeligheden grundlaget for velfærdspoli-